

II

Af CARL IVERSEN *

Forf. skriver med rette allerede på bogens første side, at det er »an old tradition in economics that discussions of the most burning issues of the day often throw up new aspects of and even important additions to our arsenal of economic models«, og at hans interesse for det specielle dollarknaphedsproblem ikke bare bunder i ønsket om at nå til en bedre forståelse af det måske i dag vigtigste internationale økonomiske problem, men også i håbet om, at arbejdet med dette emne vil »serve as an extension of the theory of international trade«. Dette håb er – så vidt jeg kan se – gået i opfyldelse. Det er lykkedes forf. ikke blot at bidrage til en bedre forståelse af dollarknaphedens årsager, men også derigennem at udvide eller uddybe udenrigshandelens teori i almindelighed gennem analysen af samspillet mellem de ligevægtsfremmende og ligevægtshæmmende kræfter i den internationale tilpasningsmekanisme.

Derfor tror jeg også ligesom den første opponent, at man tør spå, at denne afhandling ikke vil gå til bunds i den syndflod af bøger og artikler, der er skrevet om dette emne. Forf. slår ganske vist ikke på tromme for sine resultater. Han præsenterer ikke sin model som »something quite new and widely different from traditional models« (s. 101). Han vil være tilfreds – siger han s. 203 – hvis det, efter at næsten alle optænkelige argumenter har været ført frem i debatten om dollarknapheden, er lykkedes at udvælge »the valid ones and adding a few ourselves«. Denne beskedne indstilling har mindet mig om en oplevelse, jeg havde, da jeg for mange år siden studerede ved Harvard University. Her hørte jeg i en forelæsning en professor i statistik tale om noget, han kaldte »the Westergaard formula«. Jeg spekulerede over, hvad det mon kunne være, for den havde vi aldrig hørt om herhjemme. Men det viste sig hurtigt at være den metode, hvorom min gamle lærer i sin bog skrev, at den tillod os »at grave et spadestik dybere«. Det gik ikke i studietiden op for os, at det var nu hans måde at annoncere et originalt videnskabeligt bidrag på. På samme måde mener jeg, forf. har lov at sige, at han med denne bog har gravet et spadestik dybere.

Dermed skal naturligvis ikke være sagt, at denne bog er det sidste ord i denne sag. Selv om den af forf. opstillede model utvivlsomt har uddybet vor forståelse af dollarknapheden, ligger modellens største værdi måske i, at den – som forf. også selv siger på s. 203 – peger på »some fields where further analysis is necessary«.

Jeg tænker herved ikke mindst på forf.'s efterlysning af mere empirisk materiale. Selv har han gjort en pionerindsats i denne retning, og det er efter min mening – ved siden af udbygningen af selve modellen – den anden

* Dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

II

Af CARL IVERSEN *

Forf. skriver med rette allerede på bogens første side, at det er »an old tradition in economics that discussions of the most burning issues of the day often throw up new aspects of and even important additions to our arsenal of economic models«, og at hans interesse for det specielle dollarknaphedsproblem ikke bare bunder i ønsket om at nå til en bedre forståelse af det måske i dag vigtigste internationale økonomiske problem, men også i håbet om, at arbejdet med dette emne vil »serve as an extension of the theory of international trade«. Dette håb er – så vidt jeg kan se – gået i opfyldelse. Det er lykkedes forf. ikke blot at bidrage til en bedre forståelse af dollarknaphedens årsager, men også derigennem at udvide eller uddybe udenrigshandelens teori i almindelighed gennem analysen af samspillet mellem de ligevægtsfremmende og ligevægtshæmmende kræfter i den internationale tilpasningsmekanisme.

Derfor tror jeg også ligesom den første opponent, at man tør spå, at denne afhandling ikke vil gå til bunds i den syndflod af bøger og artikler, der er skrevet om dette emne. Forf. slår ganske vist ikke på tromme for sine resultater. Han præsenterer ikke sin model som »something quite new and widely different from traditional models« (s. 101). Han vil være tilfreds – siger han s. 203 – hvis det, efter at næsten alle optænkelige argumenter har været ført frem i debatten om dollarknapheden, er lykkedes at udvælge »the valid ones and adding a few ourselves«. Denne beskedne indstilling har mindet mig om en oplevelse, jeg havde, da jeg for mange år siden studerede ved Harvard University. Her hørte jeg i en forelæsning en professor i statistik tale om noget, han kaldte »the Westergaard formula«. Jeg spekulerede over, hvad det mon kunne være, for den havde vi aldrig hørt om herhjemme. Men det viste sig hurtigt at være den metode, hvorom min gamle lærer i sin bog skrev, at den tillod os »at grave et spadestik dybere«. Det gik ikke i studietiden op for os, at det var nu hans måde at annoncere et originalt videnskabeligt bidrag på. På samme måde mener jeg, forf. har lov at sige, at han med denne bog har gravet et spadestik dybere.

Dermed skal naturligvis ikke være sagt, at denne bog er det sidste ord i denne sag. Selv om den af forf. opstillede model utvivlsomt har uddybet vor forståelse af dollarknapheden, ligger modellens største værdi måske i, at den – som forf. også selv siger på s. 203 – peger på »some fields where further analysis is necessary«.

Jeg tænker herved ikke mindst på forf.'s efterlysning af mere empirisk materiale. Selv har han gjort en pionerindsats i denne retning, og det er efter min mening – ved siden af udbygningen af selve modellen – den anden

* Dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

fortjeneste, han har indlagt sig med dette arbejde. Det forekommer mig nemlig, at forf. har helt ret i, at vi på dette område lider under en beklagelig »shortage of facts rather than a shortage of theories« (s. 12). Det er kun ved at konfrontere de forskellige forklaringsforsøg med kendsgerningerne – sådan som han netop i ikke ringe udstrækning har forsøgt – at vi kan danne os en mening om, hvor stor bærekraft de har.

Men efter mit skøn vil bogen ikke blot kunne inspirere til yderligere forskning på dette område. Jeg tror også, den vil få sin plads i undervisningen og i lærebøgernes litteraturfortegnelser en rum tid fremover. Det beror ikke mindst på det, der for mig at se er den tredie fortjeneste ved dette arbejde, nemlig den klare og velafvejede fremstilling og kritik af de tidligere forsøg på at forklare dollarknapheden.

På alle de tre nævnte områder har forf. lagt så umiskendelige videnskabelige evner for dagen, at afhandlingens bedømmere ikke et øjeblik har været i tvivl om, at den i fuldt mål fortjente at belønnes med den statsvidenskabelige doktorgrad. Jeg vil især fremhæve den modenhed, arbejdet efter mit skøn bærer vidnesbyrd om. Jeg tænker hermed ikke alene på, at forf. har dokumenteret, at han både behersker den specielle litteratur om dollarproblemet og er vel bevandret i udenrigsøkonomiens teori i almindelighed. Det, jeg sigter til, er nok så meget det sunde omdømme og den skarpe kritiske sans, som præger behandlingen af både talmateriale og teorier – hans egen model ikke undtaget. Ikke mindst denne selvkritik synes jeg fortjener ros. Gang på gang advares læseren, hvor forf. selv føler, at han i sine konklusioner er ude på forholdsvis tynd is, og der skelnes udtrykkeligt mellem de elementer i modellen, som forf. føler »have been verified and the elements which have to be taken as plausible« (s. 200).

Det er disse egenskaber, der som helhed taget gør bogen behagelig og let at læse. Man mærker, at forf. virkelig har gennemarbejdet og behersker det stof, han behandler. Som jeg skal komme tilbage til om et øjeblik snubler han måske en smule i starten, men det rettes op i de følgende kapitler.

I erkendelse af arbejdsdelingens fordele ikke blot på selve udenrigshandelens område, men også ved behandlingen af en disputats om dette emne, skal jeg ikke gå nærmere ind på forf.'s egen model, der allerede ovenfor er underkastet en indgående vurdering, hvortil jeg i alt væsentligt kan slutte mig. Jeg skal derfor fortrinsvis holde mig til bogens første kapitler og først og fremmest pege på 2–3 efter mit skøn ikke uvæsentlige undladelsessynder. For til selve det, der står i disse kapitler, har jeg hverken særlig mange eller særlig tungt vejende indvendinger. Hvis derfor noget af det, der siges herom, kan synes at være petitesser, må det opfattes som en kompliment til forf.

Jeg antydede før, at jeg ikke var så glad for selve optakten til bogen. Det

gælder navnlig kap. 2, der behandler definition af begrebet dollarknaphed. Det fremgår iøvrigt af flere bemærkninger, at forf. heller ikke selv synes at være rigtig tilfreds med dette kapitel. Han ender i alt fald – s. 21 – i næsten med et suk at udbryde: »This is really a sad affair«. For »when pressing for a clear definition the concept disappears«. Det er jeg ikke helt uenig i, men det skal jeg vende tilbage til. I alt fald må vi sikkert give afkald på en definition, som tillader en nøjagtig statistisk måling eller kvantitativ estimering af dollarknaphedens faktiske størrelse. Vi må vist give os tilfreds med, hvad forf. kalder »a broad and loose definition«.

Men så »broad and loose«, at læseren selv må stykke den sammen fra forskellige passager og tildels finde frem til den ved modsætningslutninger ud fra, hvad der siges om begrebet ligevægt, behøvede den vel ikke at være? Når den er blevet det, hænger det nok sammen med, at udviklingen af forf.'s egen definition og kritikken af andres forsøg på at definere dollarknapheden er blevet vævet ind i hinanden. Han kunne have sparet læseren for en del besvær ved til sidst at sammenfatte de momenter, han selv vil lægge vægt på i en samlet definition udtrykt i en enkelt eller et par sætninger. De tilløb, der er i den retning f.eks. i 3. sidste stk. på s. 19, lader imidlertid læseren i tvivl om, hvorvidt det er forf.'s egen eller andres definition, der tales om. Men selv om man således savner en sådan endelig definition, får forf. undervejs sagt adskillige udmærkede ting.

Forf. begynder meget rigtigt med at fastslå den banale sandhed, at når man bruger ordet knaphed i denne forbindelse, må det betyde noget andet, end når man taler om knapheden som selve økonomiens grundbegreb. Dollarknaphed er ikke bare det, at de fleste mennesker – indbyggerne i U.S.A. ikke undtaget – gerne ville have nogle flere dollars. Det, at der er dollarknaphed, må udtrykke noget andet og mere end selve dette, at dollars ikke er et frit gode som den luft, vi indånder.

Det er også – siger forf. derefter – en knaphed af en anden art end den, der kan opstå på juletræer om eftermiddagen d. 24. december eller på pengemarkedet i en krisesituation, hvor det kan være næsten ugørligt at opdrive et lån; om denne sidste situation brugte man i ældre tysk litteratur det rammende udtryk: »Geldklemme«. Det er altså ikke en akut »dollarklemme«, der er tale om.

Men hvad er da dollarknaphed? Ja, hvis man i kap. 2 leder efter sætninger, der er formet som noget i retning af en definition, siges det – både s. 18 og tydeligere endnu s. 20 – at dollarknaphed kun er et andet udtryk for uligevægt på U.S.A.'s betalingsbalance. Hvis man ville være meget pedantisk, kan det vel dog kun være udtryk for *overskud* på U.S.A.'s betalingsbalance.

Selv det mener forf. imidlertid heller ikke. For han fremhæver netop – og det synes jeg er både rigtigt og værdifuldt – at det ikke er selve dette,

at der måske fra tid til anden kommer perioder med overskud på U.S.A.'s betalingsbalance, som berettiger til at tale om dollarknaphed. Andre forfattere har ganske vist opereret med »cyclical dollar shortage«, men forf. siger med fuld ret, at skal der være mening i at indføre dette særlige begreb i økonomien, må det være, fordi der synes at være et kronisk eller dog stadig tilbagevendende overskud på den amerikanske betalingsbalance – et overskud, som det må forekomme naturligt at efterspore en fælles årsag – eller eventuelt flere fælles årsager – til. Det er m.a.o. den *kroniske* dollarknaphed, der kræver en særlig definition og en speciel forklaring.

Nu ved vi jo imidlertid fra vor nationaløkonomiske børnelærdom, at den samlede betalingsbalance, sådan som den sædvanligvis defineres i lærebøgerne og opgøres i statistiken, nødvendigvis altid må være i ligevægt uanset længden af den periode, man opererer med. Skal man kunne tale om uligevægt – overskud eller underskud – på betalingsbalancen, må det være, fordi man opererer ikke med hele betalingsbalancen, men med et eller andet *udsnit* af den, hvis overskud eller underskud så må opvejes af et tilsvarende underskud, resp. overskud på de poster, man har udeladt. Her har man som bekendt skelnet dels mellem løbende poster og kapitalposter, dels mellem såkaldte autonome poster og udligningsposter – »balancing items« som Larey og mange senere forfattere har kaldt dem. Spørgsmålet er nu, hvilken af disse inddelinger, der er relevant i denne sammenhæng.

Formelt er det åbenbart den sidste sondring mellem autonome og udlignende poster, forf. benytter. Om han også gør det *reelt*, er måske lidt mere tvivlsomt; det kommer an på, hvordan begrebet »autonome poster« defineres, men det skal jeg vende tilbage til.

Forinden vil jeg indskyde, at forf. måske lidt stærkere kunne have fremhævet, at vanskeligheden ved at inddele betalingsbalancens poster i autonome og udlignende beror på, at man her skal se på de *funktioner*, de enkelte transaktioner har i forhold til betalingsbalancen: om de foretages *for deres egen skyld*, så at sige, eller *for at udligne* en uligevægt mellem de øvrige poster. Derved tvinges man ind på at bedømme de *motiver*, der ligger bag de forskellige transaktioner, mens inddelingen mellem løbende poster og kapitalposter vedrører selve transaktionernes *art*, som i hvert fald principielt skulle være objektivt konstaterbar, selv om der ved de statistiske opgørelser i praksis vil være vanskelige grænsetilfælde. Det siger sig selv, at det for statistikeren er ulige vanskeligere at granske hjerter og nyrer for at efterspore motiver end at fastslå selve transaktionernes art. Man kan naturligvis – som Larey og mange andre – udskille et par enkelte arter af transaktioner – som regel guldsendinger og korte kapitalbevægelser – og forudsætte, at de i deres helhed er udlignende. Forsøger man som International Monetary Fund at nå en mere detailleret og realistisk definition, vil man, som fondens eksempel viser, let knække halsen på det.

I denne sammenhæng synes jeg iøvrigt godt, forf. kunne have nævnt professor Nyboe Andersens udmærkede artikel om dette emne i Jørgen Pedersen festskriftet. Hertil vil han måske svare, at han har fulgt det princip kun at citere værker tilgængelige på hovedsprogene. Men så må jeg minde om, at forf. dog har gjort en enkelt undtagelse, og det er såmænd hans egen artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1956, der optræder i litteraturfortegnelsen med både den danske titel og engelsk oversættelse heraf. Det synes jeg kun er udmærket. Men det har undret mig, om der virkelig ikke efter forf.'s mening skulle være et eneste andet arbejde på noget af de nordiske sprog, som der kunne være anledning til at gøre udenlandske læsere opmærksom på. Det synes jeg nemlig ikke, man skal forsømme, når man skriver på et verdenssprog; så megen reklame må vi have lov at gøre for nordisk nationaløkonomi.

Når vi derefter går over til næste etape i forf.'s udvikling af begrebet dollarknaphed, forekommer det mig, at han også lidt stærkere kunne have understreget, hvorfor han – i lighed med Machlup, Meade og andre – vil sondre mellem en *ex ante* og en *ex post* betalingsbalance. Når han vil operere med *ex ante* begrebet, beror det jo netop på, at den statistiske opgørelse af betalingsbalancen *ex post* i virkeligheden ikke kan sige os noget om, hvor stor dollarknapheden egentlig er. Denne *ex post* betalingsbalance viser – som Machlup træffende siger – »nothing but itself«. Hvordan man end definerer begrebet »balancing items«, »compensatory financing« eller hvad man kan finde på at kalde det, kan denne post på den statistiske betalingsbalance *ex post* jo kun fortælle os, hvor stort et »gab« det er lykkedes at *dække*. Hvis man tillige vil bruge denne størrelse som målestok for det »gab«, der faktisk var *ex ante*, gør man sig skyldig i en cirkelslutning.

Det fremhæves ganske vist meget rigtigt – s. 19 øverst – at den nødvendige *ex post* ligevægt kan være tilvejebragt på mange måder, og det nævnes på den følgende side, at man også kan tale om en »concealed dollar shortage«. Men jeg synes alligevel, at der – navnlig måske i forbindelse med tallene i næste kapitel – havde været grund til mere direkte at fremhæve denne fundamentale svaghed ved al betalingsbalancestatistik.

Dermed er vi altså nået til, at det afgørende for, om man kan tale om dollarknaphed, må være, om der *ex ante* er et *vedholdende eller stadig tilbagevendende* overskud på de *autonome* poster. Men så kommer det jo – som forf. også udtrykkeligt fremhæver – an på, hvordan man definerer begrebet *autonome* poster.

Hvad det punkt angår siges det s. 21 øverst, at det er let nok at anføre eksempler på både udlignende og *autonome* kapitalbevægelser, men langt sværere at give en generel definition heraf. Her synes forf. dog altså at anerkende, at der findes *autonome* kapitalbevægelser. Men nederst på samme side står der, at hvis det havde været muligt at rejse lange lån i USA, ville man næppe

have *diskuteret* dollarknaphedsproblemet. Men det ville altså åbenbart have *eksisteret* alligevel, idet forf. siger, at sådanne lån »being *really* equilibrating« blot ville have »concealed the dollar shortage at least for a time«. Det tyder jo nærmest på, at han betragter *alle* kapitaloverførsler som udlignende og altså i realiteten vender tilbage til sondringen mellem løbende poster og kapitalposter som den afgørende. Og det samme indtryk får man i kap. 3, hvor det – på s. 35 – udtrykkeligt siges, at svaret på om der har eksisteret en kronisk dollarknaphed afhænger af, om der kan påvises fælles årsager til »surplus on the *current items*«. På den anden side giver forf. – på side 23 – tilslutning til Robertsons definition af dollarknapheden, hvori USA's lån og direkte investeringer i udlandet »under the play of ordinary economic motives« betragtes som en autonom post. På side 43 taler forf. om tyverne »when *autonomous* long term capital movements matched or created the surplus«, men det synes kun at være referat af, hvordan det han kalder den ortodokse retning så på situationen. Men for egen regning skriver han dog også (s. 212) om »stop-gap measures« – altså udligningsposter – »in the form of aid and *special* capital movements«, hvilket synes at implicere, at der tillige kan tænkes *andre* kapitalbevægelser, som ikke er »special«, men autonome.

Alt i alt er der vistnok flest udtalelser, der tyder på, at forf. anerkender eksistensen af autonome kapitalbevægelser. Men når man så til sidst vender sig mod det danske resume for at få en *sammenfatning* af hans syn, står der om dette vigtige spørgsmål kun – s. 214 øverst – at Nurkses og Meades definitioner (som jo regner med autonome kapitalbevægelser) er de *mest anvendte*, men vi får *ikke* at vide, om forf. giver dem sin tilslutning.

Der er imidlertid endnu et led i forf.s definition, vi må betragte. Han siger – ligesom Nurkse, Machlup og Meade – at ligevægten *ex ante* ikke må være tilvejebragt ved at man har skabt arbejdsløshed og/eller indført told eller kvantitative restriktioner *for* at opnå denne ligevægt.

Jeg kan ikke rigtig forstå, at forf. kalder denne betingelse »relatively simple« (s. 20). For det fremhæves jo dog i denne forbindelse – og det synes jeg er meget værdifuldt – at der her er den *fundamentale* vanskelighed: at når man har »concealed dollar shortage«, fordi man har tilvejebragt balancen enten ved at skabe arbejdsløshed eller ved at anvende restriktioner, så må man spørge, hvordan man skal få afgjort, om det ikke ville have været muligt at genoprette ligevægten ved »acceptable« midler. For hvis det kunne lade sig gøre, har de økonomer jo ret, som påstår, at dollarknapheden ikke er et særligt fænomen, der kræver en speciel forklaring. Så er der blot tale om en forstyrrelse af betalingsbalancens ligevægt, som det, forf. kalder den traditionelle ortodokse teori, er fuldt tilstrækkelig til at forklare. Det er dette – hedder det nederst s. 20 – som gør det »almost impossible to say in a given situation whether a concealed dollar shortage really exists«. Her kunne forf.

såmænd godt være gået et skridt videre og have sagt, at dette ikke blot gør det vanskeligt at sige, om der faktisk eksisterer skjult dollarknaphed i en given situation, men også rent begrebsmæssigt gør det svært at operere med fænomenet »concealed dollar shortage«. Jeg ved ikke, om det måske er dette, der som alt nævnt senere får forf. til at sige, at begrebet dollarknaphed tenderer mod at forsvinde, når man prøver at give en skarp definition af det, men »relatively simple« synes jeg i hvert fald ikke, man kan kalde denne betingelse om, at man ikke må anvende visse »unacceptable« midler.

I denne forbindelse må endelig også fremdrages en udtalelse s. 41. Her skriver forf., at denne betingelse – at man ikke må genoprette betalingsbalancens ligevægt ved at skabe arbejdsløshed eller indføre kvantitative restriktioner – baseres »in some way on value judgements«. Men det tilføjes umiddelbart efter, at »this is not necessarily so«. Hvad mener forf. så egentlig?

Jeg har forstået det sådan, at forf. mener at have garderet sig ved tilføjesen om, at han ikke – som visse andre forfattere – forudsætter, at en situation, hvor man afstår fra at skabe arbejdsløshed eller bruge kvantitative restriktioner, på nogen måde er optimal, men at »theoretically it is necessary to exclude certain measures« (s. 20); for hvis man ikke gør det – hedder det henne på s. 42 – er der ingen grund til at diskutere dollarknaphedens problem. Det er rigtigt, at hvis man godtager ethvert middel til opretholdelse af ligevægt på betalingsbalancen, kan man ikke tale om en skjult dollarknaphed. Men alle de tendenser til kronisk uligevægt på USA's betalingsbalance, som diskuteres i de følgende kapitler, ville vel stadig kunne gøre sig gældende og netop nødvendiggøre anvendelse af særlige foranstaltninger, som måske tid efter anden måtte skærpes. Selv om man måske måtte holde op at tale om *dollarknaphed*, ville der vel stadig være et *dollarproblem*, som fortjente at blive diskuteret og finde sin forklaring inden for den økonomiske teori.

Jeg skal nu forlade forf.s egen definition af begrebet dollarknaphed og gå over til at gøre et par bemærkninger om hans omtale af begrebets tidligere behandling i litteraturen.

Her forekommer det mig ligesom den første opponert, at forf. er lidt hård ved Kindleberger. Jeg synes heller ikke særlig godt om hans første definition fra 1943, som citeres s. 17, og hvorefter dollarknapheden i sidste instans beror på, at den øvrige verden »feels the need of American products in greater value amounts than the United States requires foreign commodities«. Men i stedet for den nedladende kommentar, at enhver økonom, der har læst Cassel eller Marshall, jo dog ved, at det, at den øvrige verden har et ret stærkt behov for amerikanske varer, måske nok kan være en interessant iagttagelse, men at det ikke kan danne basis for en teori om dollarknapheden, synes jeg hellere, forf. skulle have fremhævet den anden side af sagen, at

Kindleberger dog dermed var den første, der antydede *ex ante* synspunktet. Jeg tror faktisk, Kindleberger har læst – og forstået – både Cassel og Marshall på dette punkt. Han taler jo da endelig også om »need in value amount«. Deri kunne man måske ved en velvillig fortolkning lægge, hvad han senere siger udtrykkeligt i bogen fra 1950, at det selvfølgelig ikke kommer an på »physical need«, men at »the requirements for dollars which concern us must be cast in economic and market terms«.

Jeg forstår heller ikke, hvorfor forf. s. 23 skriver, at vi må ende i Kindlebergers »*original* loose definition«. For det tilføjes dog, at den er formuleret på en anden og bedre måde af Robertson, og hans definition falder næsten ord til andet sammen med Kindlebergers *senere* definition fra 1950, som forf. har citeret nederst s. 19. Hvorfor så vende tilbage til den *oprindelige*? Og lad mig tilføje i denne sammenhæng, at jeg heller ikke kan se, at Mc. Dougalls definition er »still more loose«. Jeg synes, at de alle tre siger praktisk talt det samme.

Jeg har på den anden side undret mig over, at forf. siger om Kindleberger – øverst s. 17 – at »the theoretical explanation of a permanent dollar shortage« blev givet af ham allerede i hans første artikel fra 1943. Men det er vel blot en lapsus. Ellers havde der jo ikke været nogen grund for forf. til nu at skrive en disputats om emnet. Der burde vel have stået noget i retning af, at Kindleberger gjorde et første forsøg på at give *en* teoretisk forklaring på fænomenet.

Lad mig endelig nævne, at når forf. med henblik på Machlups betegnelse »the market balance of payments« spørger: Hvorfor ikke simpelt hen kalde den »the ex ante balance«, så er svaret for Machlups vedkommende ganske simpelt, at han i sin artikel opererer med *to ex ante* betalingsbalancer: »the market balance« og det, han kalder »the programme balance of payments«.

Efter disse kritiske randbemærkninger vil jeg gerne tilføje, at kapitel 2 ud over, hvad jeg allerede i forbifarten har peget på, indeholder to meget værdifulde ting.

Den første er fremhævelsen – s. 19 – af, at der kan eksistere kronisk dollarknaphed af to grunde: enten fordi en forstyrrelse har frembragt et overskud på USA's betalingsbalance, som ikke kan bringes ud af verden ved »acceptable« midler, eller fordi der til stadighed indtræder forstyrrelser, som tenderer mod at frembringe et overskud på USA's betalingsbalance. I det danske resume af kap. 2 kaldes dette en »konklusion«, og på s. 38 er det endog blevet til en »basic conclusion«. Det er måske lidt stærke ord, al den stund de præmisser, der anføres i kap. 2, indskrænker sig til ordet »obviously«. Det *er* i og for sig selvfølgelig, at det må forholde sig således, men det er alligevel nyttigt at få denne selvfølgelighed understreget. Men hvis det er indlysende, at der kun kan eksistere dollarknaphed af disse to

grunde, forstår jeg ikke, at forf. på s. 38 kan skrive, at »a firm disbeliever might deny both«. Der burde dog vist stå »must«.

Senere – i kap. 5 – uddybes jo iøvrigt »konklusionen« med den frugtbare sontring imellem, om det er selve de gentagne forstyrrelser eller reaktionerne over for dem, som er »biased in favour of the U.S.« (s. 85–86). Men herom er der allerede sagt tilstrækkeligt af den første opponent.

Den anden værdifulde ting i kap. 2, som jeg vil fremhæve, er forf.s påpegnings af, at man i diskussionen om dollarknapheden i virkeligheden står over for den samme problemstilling som i den gamle debat om kapitalbevægelser og krigsskadeserstatninger. Det understreges med rette, at det i begge tilfælde i høj grad drejer sig om, hvor hurtigt og let tilpasning sker ved indtrædende forstyrrelser af betalingsbalancens ligevægt.

Men netop fordi forf. er blevet slået af denne interessante parallel, undrer man sig dobbelt over, at han ikke har følt sig tilskyndet til at gå dybere ind på hele spørgsmålet om sammenhængen mellem dollarknapheden og kapitalbevægelserne mellem USA og omverdenen. Efter at have gjort opmærksom på parallellen siger han blot, at »it is probably not worth while, however, to pursue this theme further« (s. 23). Deri er jeg helt uenig. Det er faktisk den største af de undladelsessynder, jeg synes, forf. har gjort sig skyldig i, at han ikke har draget konsekvenserne af denne vigtige iagttagelse. Det kan være rigtigt nok, som det siges senere – s. 46 – at de højlig abstrakte og formelle modeller, hvormed forskellige økonomer i de senere år har forsøgt at videreføre Ohlins og mit forsøg på at kombinere pris- og indkomstmekanismen, ikke endnu i hvert fald har haft »any impact on the discussion of the dollar shortage«. Men problemet kunne jo eventuelt angribes med andre våben.

Der er endnu en undladelsessynd, som forf. selv bekender i slutningen af dette kapitel, men efter mit skøn ikke tilstrækkeligt angrer. Jeg tænker på hans afvisning – s. 24 øverst – af den indvending, som det nævnes, at bl.a. Bernstein har fremsat, at »the rest of the world is too heterogeneous to be treated as one region«. Forf. kan naturligvis sige, at han har garderet sig ved at give bogen titlen »The dollar shortage and the structure of U.S. foreign trade«. Men når det hedder, at det afgørende må være, om en opdeling af verden i USA og resten er »sufficient to form a basis for an analysis which can be used to verify your thesis«, må man dog spørge, om det ikke kunne tænkes, at en opdeling af den øvrige verden ville medføre frugtbare modifikationer og uddybninger af »your thesis«. Den fremgangsmåde, forf. har valgt, forekommer mig at indebære en fristelse til for stærkt at koncentrere sig om *amerikanske* årsager til dollarknapheden.

Det skal indrømmes, at det let ville blive en formidabel opgave at gå nærmere ind på de internationale betalings komplicerede netværk og

strukturændringerne i de enkelte landes eller regioners handel ikke blot med USA, men også med hinanden indbyrdes. Men noget kunne der dog nok have været gjort i den retning, og det kunne måske have givet værdifulde impulser.

Og så synes jeg forøvrigt også, det havde været naturligt i en *dansk* fremstilling at være gået en lille smule ind på vort eget dollarproblem.

Ifølge sin *overskrift* handler kap. 3 om, hvor længe dollarknapheden har eksisteret. Men i den indledende *indholdsoversigt* over bogen i kap. 1 står der – s. 12 – at det skal give »a rough idea of its order of magnitude«. Og i *virkeligheden* handler kapitlet jo ikke bare om disse to ting, men fuldt så meget om noget tredje, nemlig om de store strukturændringer, der er sket i USA's udenrigshandel siden begyndelsen af det 19. årh. De tal, der anføres til belysning af det sidste forhold, er i og for sig velkendte, men forf.s fortolkning af dem er interessant; han ser i disse vældige forskydninger i både importens og eksportens fordeling på varer og lande et slående udtryk for, at stærke kræfter må have virket i retning af at opretholde ligevægt i handelssamkvemet mellem USA og omverdenen.

M.h.t. mulighederne for at fastslå dollarknaphedens varighed og størrelse kunne forf. som allerede sagt, noget stærkere have understreget, at den statistiske opgørelse af betalingsbalancen ex post strengt taget slet ikke kan sige os noget herom. Det siges lidt vagt lige i begyndelsen af kapitlet, men det forekommer mig altså, at det burde have været kraftigere fremhævet.

Iøvrigt har jeg kun et par mindre væsentlige bemærkninger til dette kapitel. For det første forekommer det mig, at det ville have været anskueligere, om tallene i tabel 3, 4 (på s. 34–35) i betragtning af periodernes ulige længde havde været angivet som årsgennemsnit. For det andet har jeg undret mig over den sprogebra, forf. anvender om »errors and omissions«. Det hedder f.eks. om perioden 1934–37, at de løbende poster viste et overskud på 1 mld. \$, at der strømmede privat kapital tilbage til USA til et beløb af 1½ mld. \$, og at »errors and omissions« udgjorde et lignende beløb. Og så fortsætter forf., at »this claimed an amount of four billion«, som blev dækket ved nedgang i valutareserven, guldsalg og immigrantrimesser. Det er da at stille sagen på hovedet. Det, man konstaterer, er dog alle de andre poster, og det var deres saldering som »claimed an amount« på 1½ mld. \$ som fejl og undladelser. Og det samme gentager sig i omtalen af den følgende periode. Her sammentæller forf. først alle de positive poster, inclusive »errors and omissions«, og så siges det, at de 7 mld. \$, man kommer til »were covered« ved hjælp af de to negative poster: immigrantrimesserne og nedgang i guld- og valutabeholdninger.

Som allerede indledningsvis nævnt er den kritiske analyse i kap. 4 af de forskellige argumenter, der i tidens løb er blevet anført til forklaring af den

kroniske dollarknaphed, overordentlig værdifuld. Det er her lykkedes forf. på forholdsvis kort plads at få alt væsentligt med.

Det understreges indledningsvis, at det i hvert enkelt tilfælde vil blive undersøgt *både*, om de anstillede betragtninger er logisk holdbare, og om de er tilstrækkeligt væsentlige til at kunne forklare dollarknapheden, men at det er det sidste, der for forf. har været hovedsagen. Denne nye og selvstændige indsats øger kapitlets værdi væsentligt, men det dokumenterer også i høj grad forf.s evner til grundig og skarpsindig teoretisk analyse.

Omtalen af den *traditionelle eller ortodokse tankegang* og kritikken af den er *meget* kortfattet. Men den skal jo også kun tjene som *baggrund* for de forskellige efterfølgende forsøg på *specielle forklaringer* af dollarknapheden. For den ortodokse teori går jo netop ud på, at der *ikke* behøves nogen særlig forklaring på dollarknapheden.

For egen del siger forf. vel egentlig kun om den traditionelle tankegang, at den lyder »simple« og »convincing«, og at dens rigtighed utvivlsomt også i adskillige tilfælde – også fra de senere år – er blevet bekræftet, men at det ålligere vel kan hænde, at problemet ikke er »quite so simple«, idet den ortodokse teori måske overvurderer den *hurtighed og lethed*, hvormed pris-systemet korrigerer indtrædende forstyrrelser. Dette er jo også som baggrund for forf.s egen model det afgørende spørgsmål, og det er ikke min mening at efterlyse en bred gennemgang af den almindelige kritik, der er kommet frem i den sidste menneskealder over for de ortodokse modeller. Den ville ikke høre hjemme i et arbejde som dette. Og iøvrigt finder man i de følgende underafsnit de vigtigste af de indvendinger, der har ført til opstilling af de særlige forklaringer på dollarknapheden.

Her omtaler forf. først den *elasticitets-pessimisme*, der er kommet til udtryk i den sidste snes år. Mod dette underafsnit har jeg ingen nævneværdige indvendinger, og jeg er helt enig i konklusionen: at de forsøg, der er gjort på at forklare dollarknapheden ud fra elasticitetspessimisme, må afvises både af logiske og empiriske grunde. Hverken de forskydninger, forf. gør rede for i kap. 2, eller tabellen på s. 197–98 kan begrunde en elasticitetspessimisme.

Den indledende oversigt over selve debatten om importefterspørgsels-elasticiteternes størrelse så vel som over de vigtigste forsøg på empirisk bestemmelse af elasticiteterne og kritikken af de herved anvendte metoder er nyttig, selv om den på nogle punkter er så sammentrængt, at den, der ikke i forvejen er fortrolig med emnet, nok må søge til selve de anførte kilder for at få den fulde forståelse af, hvad der tales om. Men forf. har også forsynet ham med alle de væsentlige kildehenvisninger, og for den indviede byder afsnittet på adskillige skarpsindige iagttagelser og kritiske kommentarer.

Om eksportudbudselasticiteterne, der jo også indgår i den bekendte formel for betalingsbalancens elasticitet, som anføres s. 47, får vi derimod ikke

synderligt at vide, men de er jo også hidtil blevet negligeret i diskussionen. Siden har Mc Dougall forsøgt at skønne over så vel USA's eksportudbudselasticitet som elasticiteten i udbudet af USA's importvarer, men han indrømmer selv, at de tal, han anfører, nærmest er gætværk, så det gør måske ikke så meget, at forf. ikke har nået at få dem med.

Til omtalen af forsøgene på at bygge en forklaring af dollarknapheden på elasticitetspessimisme skal jeg kun gøre et par enkelte randbemærkninger.

Når forf. s. 51 tilsyneladende begynder med helt at afvise argumentationen med, at man jo, selv om Marshall-Lerner betingelsen ikke er opfyldt, bare kan revaluere i stedet for at devaluere, må man vel dog sætte en tyk streg under den lille tilføjelse i næstsidste linie om, at den ligevægt man herved kan opnå på betalingsbalancen, ville være *ustabil*.

Omme på s. 85-86 siger forf. – bl.a. også om de forklaringer, der bygger på elasticitetspessimisme – med rette at de *ikke* forudsætter, at forstyrrelserne af betalingsbalancen nødvendigvis er »biased in favour of the U.S.«, men derimod at *reaktionen* på disse forstyrrelser er »biased . . . in such a way as to create a constant tendency towards a surplus on the U.S. balance of payments«. Men i sammenfatningen s. 57 hedder det, at elasticitetspessimisme-teorierne må bygge på, at de indtrædende forstyrrelser kommer »by accident«, men at de ikke kan forklare »why the accident has always been against the rest of the world«. Disse to udtalelser er det svært at få til at rime sammen. Hvis elasticiteterne virkelig er så lave, at tilpasningsmekanismen »does not work«, er det vel ikke nødvendigt, at »disturbances are constantly in favour of U.S.« (s. 86).

Det følgende afsnit giver en overordentlig klar udredning af de forskellige tilløb hos Kindleberger til at anvende *multiplikatormodeller* ved forklaringen af den kroniske dollarknaphed.

Efter at have nævnt, at multiplikatormodeller har deres selvfølgelig plads i forklaringer af *cyclisk* dollarknaphed, fremkæver forf. med rette, at det afgørende i denne sammenhæng må være, om de også kan bruges til at forklare en *vedholdende* dollarknaphed gennem konjunkturecyklen i dens helhed. For at finde ud af det tager han udgangspunkt i Metzlers kendte analyse af multiplikatormodellens *stabilitetsbetingelser*, som på meget anskuelig måde illustreres i de to diagrammer på s. 62-63. Men da selv den *ustabile* model er symmetrisk i den forstand, at autonom opgang og nedgang i et lands samlede pengeudgift har modsat virkning på betalingsbalancen, understreges det meget rigtigt, at der må *en yderligere forudsætning* til for at forklare en kronisk dollarknaphed. Forf. opstiller derfor en *asymmetrisk* model på grundlag af Kindlebergers hypotese om, at U.S.A. overkompenserer underskud og underkompenserer overskud på sin betalingsbalance, mens den øvrige verden gør det modsatte, men han indvender med

rette herimod, at det er vanskeligt at indse, *hvorfor* selve de funktioner, der indgår i modellen, skulle have det postulerede »knæk«. Men hertil føjes så – tildels baseret på en anden antydning hos Kindleberger – at man måske i *den økonomiske politik* kan finde en forklaring på »knækket«, navnlig derved at en stigning i U.S.A.'s import *hurtigt* fører til lempelser i omverdenens kredit- og finanspolitik, mens en nedgang i U.S.A.'s økonomiske aktivitet i mange lande *kun modvilligt* følges af en stramning af den økonomiske politik. Men derved er vi jo nået til, at det er undladelsen af at føre den generelle økonomiske politik, som situationen kræver, der er skyld i dollarknapheden. Og dermed er vi i virkeligheden tilbage i den ortodokse tankegang, således at altså heller ikke den asymmetriske model giver nogen ny og selvstændig forklaring på dollarknapheden.

Også i det næste afsnit om de forklaringsforsøg, som sammenfattes under betegnelsen *vækstmodeller*, er oplægget klart og godt. Man får ved hjælp af den lille model, der opstilles s. 67, et anskueligt overblik over, hvad der ligger i de forskellige forfatteres synspunkter.

Der opereres her med *fem* typer af modeller. Den *første* vil forklare dollarknapheden med, at indkomstelasticiteten i efterspørgselen efter importvarer er lavere i U.S.A. end i andre lande. Som oftest nøjes man med at henvise til, at den gennemsnitlige importtilbøjelighed i U.S.A. er faldet stærkt i tidens løb. Hertil bemærkes med rette, at de, der forfægter dette synspunkt, synes at have overset, at dette kun kan tjene til forklaring af et vedholdende overskud på U.S.A.'s betalingsbalance under forudsætning af, at den gennemsnitlige importtilbøjelighed ikke er faldet lige så stærkt andetsteds. Men det talmateriale, hvormed forf. søger at godtgøre, at der ikke på dette punkt er større forskel på U.S.A. og den øvrige verden, er meget spinkelt. Han henter nogle tal fra Kindlebergers Terms of Trade bog, der viser den samlede eksport i procent af nationalproduktet i visse europæiske lande i nogle enkelte udvalgte år, og fra dem sluttes, at der er »no striking difference between the development in the U.S. and at least the most important Western European countries«. Og så tilføjes det ydermere at »the trend is probably not very different for areas even though statistical information is not available«.

Her forekommer forf. mig mere letsindig end han plejer at være. Hvordan udviklingen har været i de andre lande, ved han jo i hvert fald ikke noget som helst om. Og de tal, der anføres, viser da et ret broget billede. For Frankrigs og Belgiens vedkommende er procenten i hvert fald stigende til 1928.

Men navnlig forekommer det mig, at forf. ved at anvende disse tal gør en stiltiende forudsætning, som ikke er mere tilladelig end den, han lige har angrebet. For han må jo implicere, at den gennemsnitlige tilbøjelighed til

import af varer fra U.S.A. bevæger sig mere eller mindre parallelt med den samlede eksportkvote. Havde det været en uoverkommelig opgave for de 5 eller 10 vigtigste lande at beregne de relevante procenter?

Den anden type af modeller omfatter dels den gamle Keynes-Hansenske *stagnationsmodel* fra trediverne, dels den nyere variant, der lægger hovedvægten på *demonstrationseffekten*.

Efter den gamle teori skulle dollarknapheden skyldes mindskede investeringsmuligheder og kronisk arbejdsløshed i U.S.A., som affødte betalingsbalancevanskeligheder i den øvrige verden. Jeg skal ikke gå i rette med forf. for, at han ikke har fundet det umagen værd at anføre tal til imodgældelse af denne betragtning. Den er jo længst forladt.

I den nyere variant går forklaringen ud på, at demonstrationseffekten driver den øvrige verden til at søge at forøge både forbrug og investering stærkere end produktionen og derved fremkalde et inflationspres. Jeg tror, forf. har ret i, at det er den forklaring, der er mest kød på, men jeg er også enig med ham i, at den til forveksling ligner den traditionelle betragtning, hvorefter dollarknaphed og betalingsbalancevanskeligheder overhovedet skyldes landenes tilbøjelighed til at »leve over evne«. Heller ikke her skal det bebrejdes ham, at han ikke har været i stand til at anføre tal til belysning af demonstrationseffektens styrke på det internationale plan. At den sandsynligvis er væsentlig svagere end inden for det enkelte land, lyder plausibelt.

Ved bedømmelsen af denne forklarings bærekraft må det dog ikke glemmes, at der også i U.S.A. er et stærkt ønske om endnu højere levestandard, og at ingen er mere udsat for reklame og high-pressure salesmanship end amerikaneren. Og på den anden side kan man vel heller ikke se bort fra, at demonstrationseffekten – i alt fald i de tilbagestående lande – kan have en gunstig virkning på produktionen. Når der falbydes armbåndsurre og lignende ting i et primitivt land, kan fremkomsten i butikkerne af sådanne »inducement goods« – som man træffende har kaldt dem – sikkert i mange tilfælde stimulere til øget arbejdsindsats. Og på tilsvarende måde kan fortløselighed med Vestens »know how« øge arbejdets produktivitet.

Som den eneste og tilstrækkelige forklaring på dollarknapheden tror jeg derfor lige så lidt som forf., at demonstrationseffekten kan bruges.

Den tredje modeltype er den, der klarest og mest konsekvent er formuleret af *Hicks*, og som vil forklare dollarknapheden dels ved, at produktivitetsstigningen har været stærkest i U.S.A., dels ved en slags naturlov, hvorefter stigende produktivitet alle steder begynder i eksportindustrierne, men senere gør sig stærkest gældende i de industrier, der konkurrerer med importvarer. Fremstillingen af denne stærkt omdebatterede teori er overvejende refererende, men der gives en ganske udmærket oversigt over dens forhistorie

og over den tilslutning og modstand, den har mødt, siden Hicks holdt sin berømte tiltrædelsesforelæsning på All Souls' College i 1953.

I sin kritik af selve den logiske opbygning af Hicks's model nævner forf. kun hans også af andre påpegede skæbnesvangre forudsætning om, at produktiviteten holder sig helt uforandret i den øvrige verden, mens den stiger i U.S.A. Men modellen bygger jo også på adskillige andre vilkårlige og stærkt urealistiske forudsætninger. Jeg skal blot nævne to. Når Hicks går over fra tilfældet, hvor produktiviteten stiger generelt i U.S.A., til det tilfælde, hvor det er de med import konkurrerende industrier, hvis produktivitet går i vejret, forudsætter han på tilsvarende måde, at produktiviteten holder sig helt uforandret i de eksportorienterede industrier; normalt vil der vel være stigning overalt, men i forskellig takt. Og når han betragter ulige »export-biassed« eller »import-biassed« produktivitetsstigning i U.S.A., forudsætter han stadig uforandret produktivitet i omverdenen. Hvis også andre lande havde en »import-biassed« produktivitetsstigning, ville billedet kunne blive helt anderledes.

Forf. citerer de forskellige forsøg, der er gjort på at fastslå, om produktivetsfremgangen virkelig har været størst i U.S.A., og slutter sig til Mc. Dougall, som i modsætning til en række andre forfattere betvivler, at dette har været tilfældet i fredstider, hvis man sammenligner med verden som helhed. Jeg tror hans skepsis på dette punkt er velbegrundet, og jeg synes også, at det materiale, der fremlægges i kap. 7-8, er ret fældende for Hicks's mystiske export-import bias hypotese.

Det fjerde forsøg på forklaring af dollarknapheden, som omtales i denne sammenhæng, har ikke form af en klar og eksakt model, men går simpelt hen ud på, at *nye varer* med høj indkomst-efterspørgselselastisitet spiller en større rolle i U.S.A.'s end i den øvrige verdens eksport, og at introduktionen af sådanne nye varer nødvendiggør en tilpasningsproces, som skaber vanskeligheder for andre lande. Der gøres også her et prisværdigt forsøg på at klarlægge, hvad der nærmere ligger i denne vage tankegang, som forf. senere delvis inkorporerer i sin egen model. Derimod er det beskedent, hvad forf. har kunnet skrabe sammen af erfaringsmateriale på dette punkt, men det kan man vist ikke laste ham for.

Det femte *bad-luck argument* kan forbigås i tavshed, som forf. selv gør det i det danske resume, for det forklarer jo i sig selv ingenting.

I det sidste underafsnit i oversigten over dollarknaphedsteoriene omtaler forf. endelig ganske kort, hvad han kalder *organiske modeller*. Jeg kan godt være enig i, at de forklaringsforsøg, der behandles i denne opsamlingsgruppe, gennemgående er vage og uklare, og at det om de fleste af dem gælder, at man enten kan føre dem tilbage til en af de tidligere modeltyper eller afvise dem, fordi de ikke giver noget svar på, hvorfor det forhold, de særlig

trækker frem, netop skulle føre til kronisk dollarknaphed. Det må også indrommes, at Kindleberger under sin omtale af »long cycles of borrowing and lending«, ved sin sontring mellem »young, adult and mature debtors and creditors« i de passager, der citeres s. 83, vover sig ud i farlige analogier, men det synes alligevel lidt letkøbt at affeje hele spørgsmålet om kapitalbevægelsernes rolle med en henvisning hertil. Jeg tror, at f.eks. en sammenligning mellem den økonomiske og institutionelle baggrund for Englands kreditoradfærd i det 19. og U.S.A.'s i det 20. årh., havde fortjent en bredere omtale end de bemærkninger, der gøres over for Kindleberger s. 22. Og hvilken rolle spiller det f.eks. at U.S.A.'s kapitaleksport for en stor del har haft form af direkte investeringer, som gennemgående har afkastet et meget betydeligt overskud? Her kunne man måske med fordel have drøftet de af Hinshaw og Domar opstillede modeller.

Også i det sidste kapitel, hvor forf. afrunder fremstillingen med en omtale af dollarknaphedens betydning for stabiliteten i det internationale betalings-system og giver en i al sin korthed udmærket oversigt over de vigtigste faktorer, der er bestemmende for denne stabilitet, tror jeg, det ville have været nyttigt, om de internationale kapitaloverførsler var kommet med i billedet.